

VITSI KESKUSTELUSSA

KONTEKSTUALISOINTI, TUNNISTAMINEN JA SEKVENTIAALISUUS

arkastelen tässä artikkelissa muutamien keskusteluesimerkkien avulla, millaisia toimintoja puheen ei-vakavassa moodissa tehdään. Kiinnostukseni kohteena on vitsin kategoria.¹ Vakava ja ei-vakava ovat keskustelussa — ja ylipäättään maailman jäsentämisessä — keskeinen kategoriapari (ks. esim. Sacks 1972). Vuorovai-
kutuksen ymmärtämisen ja analysoimisen kannalta on oleellista tietää, onko puhuja va-
kavissaan vai ei. Vakava ja ei-vakava eivät kuitenkaan ole jyrkkärajoitettuja kategorioita:
semanttisen käsitteistön mukaan ne muistuttavat enemmän astevastakohtaisuutta kuin
lajivastakohtaisuutta. Puheen vakavuus ja ei-vakavuus ovat keskustelussa kunakin hetke-
nä neuvoteltavissa olevia asioita². Kuitenkin ne ovat selkeästi kontrastiiviset kategoriat,
joiden tunnistaminen ja asianmukainen käsittely on keskustelun sujuvuuden kannalta tär-
keää. Huumoripuheeseen, esimerkiksi vitsiin, emme suhtaudu samalla tavalla kuin vaka-
vaan puheeseen — sehän on »vain huumoria» tai »vain leikkipuhetta», eikä sitä saakaan

¹ Artikkelini perustuu Kielitieteen päivillä Jyväskylässä 5.5.1995 pitämäni esitelmään »Vitsin kategoriasta keskustelussa». Se liittyy väitöskirjatyöhöni, ja sen tarkoituksena on lähinnä nostaa esiin joitakin kysymyksiä, ei esitellä tutkimustuloksia.

² Neuvoteltavuudesta ja työni suhteesta huumorintutkimukseen ks. Haakana 1993 ja Haakana (tulossa). Työni on nähtävä pikemminkin keskustelututkimuksena kuin varsinaisena huumorintutkimuksena.

ottaa vakavasti. Toisaalta vakava ja ei-vakava ovat kietoutuneet väkevästi yhteen, tiedämehän myös, että »ei ole niin pientä pilaa ettei totta toinen puoli».

Otan lähtökohdakseni vitsin käsitteen, ja tarkoitukseni on katsoa, miten se sopii kuvaamaan ei-vakavan moodin toimintoja. Työskentelytapani on seuraavanlainen: pohdin ensin lyhyesti, mitä vitsillä on perinteisesti tarkoitettu, ja siirryn sitten käsittelemään vitsiä keskusteluaineiston valossa. Keskusteluanalyysin metodin avulla pohdin vitsin tunnistettavuutta sekä tutkijan että puhetilanteessa olijoiden kannalta; nämä näkökulmat liittyyvät artikkelissani. Toisaalta kiinnostukseni kohteena on vitsin kontekstualisointi³, toisaalta olen kiinnostunut vitsiin liittyvästä järjestyksestä keskustelussa: kysymyksestä, millaisia odotuksia seuraavan reaktion suhteen vitsi keskustelussa herättää. Keskusteluanalytyikit kutsuvat tätä reaktioihin perustuvaa järjestystä *sekventiaalisuudeksi*. Tavoitteena on alustavasti kuvata sitä, millainen kategoria vitsi on sekä tutkimuksellisesti että keskustelijoille itselleen — ensisijaisena lähtökohtana ovat keskusteluanalyysin mukaisesti puhujien omat orientaatiot. Lopuksi pyrin löytämään synteessin tutkimuksellisen ja puhujien näkökulman välille ja päätyämään omaan vitsin työmääritelmään.

HUUMORIN JA VITSIN KÄSITTEISTÄ

Käsitteiden määrittely huumorintutkimuksen kentässä on osoittautunut ongelmalliseksi: esimerkiksi Kinnunen (1994: 11–13) esittelee laajan joukon koomiseen ja huumoriin viitattavia käsitteitä ja toteaa, että tutkijan on turha odottaa yksiselitteisyyttä ja että on parasta tottua käsitteiden monimerkityksisyyteen. Myös Knuutila (1992: 86, 92) valittelee huumorintutkimuksen käsitteistön likiarvoisuutta ja toteaa, että huumoria koskevissa kirjoituksissa ei ole järkevää lähteä liikkeelle määritelmistä vaan näkökulmasta ja tarkoituksesta. Tutkimuksessaan Knuutila nostaa keskeisiksi käsitteiksi *huumorin* ja *koomisen*: huumoria hän käsittelee ennen muuta mielihyväperiaatteen läpäisemänä asenteena todellisuuden mahdollisuuksiin ja komiikkaa sen ilmaisemisen tekniikkana.

Huumorin ja vitsin käsitteiden välisen suhteen voi nähdä samankaltaisena kuin Knuutilan eronteon huumorin ja koomisen välillä: toinen ilmaisee asennetta, toinen konkreettisia ilmentymiä. Suomen kielen perussanakirja määrittelee huumorin näin: »(sydämellinen) leikillisuus, kujeellisuus, pila(ilu), leikinlasku; est. myötätuntoinen suhtautuminen koomisiin elämänilmiöihin» (s.v. *huumori*). Kyse on siis jonkinlaisesta asenteesta, suhtautumistavasta — ei niinkään konkreettisista kielellisistä ilmentymistä, vaikka voitaneen sanoa myös jonkin kielellisen ilmauksen olevan *huumoria*, edustavan huumori-kategoriaa. Vitsi on konkreettisemmän tason käsite kuin huumori. Ilmeisesti nämä kaksi käsitettä voidaan hahmottaa hierarkkiseksi siten, että huumori on yläkäsite ja vitsi on alakäsite. Vitsi on tietynlaista, kenties tietynmuotoista huumoria. Vitsin ja huumorin merkitysten hierarkkisuudesta kertoo myös se, että nykyään voi törmätä yhdyssanamuodosteeseen *vitsihuumori*. Tämä on käsittäkseni vielä uudehko muodoste, jolla viitataan useimmiten hyvin kiteytyneeseen, kuluneeseen — jopa intentionaalisen »huonoon» huumoriin.

Nykysuomen sanakirja määrittelee vitsin näin: »lyhyt huvittava juttu, jonka huvittavuus perustuu ilmauksen kaksimerkityksisyyteen, yllättävään vastakohtaisuuteen t. aja-

³ Kontekstualisoinnista ks. esim. Gumperz 1982, 1992.

tuskäänteeseen, tms. sukkeluus, pila, kompa, (sana)pila, pilajuttu» (s.v. *vitsi*). Määritelmä korostaa sitä, että kyseessä on tietynmuotoinen ja tietyn mekanismin avulla toimiva juttu. Kiinnostavaa on, että Nykysuomen sanakirjan määritelmä on sitoutunut tietynlaiseen huumoriteoriaan. Se painottaa yllättävää vastakohtaisuutta ja käännettä ja muistuttaa näin ollen inkongruenssiteorian ajatuksia huumorista.⁴ Perussanakirjassa tällainen vitsin toimintamekanismin kuvaus ei ole enää mukana: vitsi on »lyhyt huvittava juttu, vrt. pila, sukkeluus, kompa, sutkaus, kasku, anekdootti» (s.v. *vitsi*). Tämä intension supistuminen voi kertoa käsitteen ekstension kasvusta: nykyään *vitsillä* voidaan siis kenties viitata useammanlaisiin tarkoitteisiin kuin aiemmin.

Prototyypinen vitsi herättää kuitenkin edelleen mielikuvan tietynlaisesta huumoriannoksesta: jostakin sellaisesta, joka kerrotaan ja joka voidaan esittää aina uudestaan. Tilanteesta toiseen siirrettäessä se säilyy edelleen vitsinä. Tällaista prototyypistä vitsiä edustaa esimerkiksi seuraava teksti, joka on peräisin erilaisten kurssien ja esitelmien yhteydessä keräämästäni homovitsiaineistosta:

- Ruotsalainen poika tuli koulusta kotiin ja sanoi äidilleen:
- Äiti, minulla on hyviä ja huonoja uutisia. Huonot uutiset on se, että olen homoseksuaali.
 - Mitkä sitten ovat ne hyvät uutiset, äiti kysyi.
 - Minä seurustelen opettajan kanssa.

Teksti on siis sellainen, jota sen muistiinkirjoittaja on itse pitänyt vitsinä, mutta tuo vitseys on luettavissa myös tekstistä itsestään: se tulee esiin aiheilmista (ruotsalaiset, homous) ja niiden yhdistämisestä (ruotsalaiset = homoja) sekä tekstin rakenteista (hyviä ja huonoja uutisia -rakenne). Teksti ei kerro kenestäkään sinänsä vaan liittyy pikemminkin yleistyksiin ja stereotyyppioihin tietyistä kategorioista.

Prototyypiselle vitsille on ominaista, että se on kierrätettävissä oleva, ei-henkilökohtainen ja narratiivinen — se on jotakin, mikä voidaan kertoa (tai esittää; kyse ei välttämättä ole ainakaan pelkästään verbaalisesta toiminnasta). Tällaiseen tulokseen päädyin myös tehtyäni opiskelijoille pienen kyselytutkimuksen⁵, jossa kysyin huumorin ja vitsin määritelmiä. Vitsin määritelmään kuului oleellisesti, että se on useimmiten kertomuksen muotoinen, että sillä on tarkka kaava ja että sitä voidaan kierrättää. Tätä prototyypisyyden ajatusta tukee myöskin se, että suurin osa huumorintutkimukseen liittyvästä kirjallisuudesta tutkii nimenomaan tämänkaltaisia vitsitekstejä (ks. esim. Chiaro 1992, Nash 1985).

Huumorintutkijat ovat usein jakaneet huumorin kentän kahtia standardihuumoriin ja spontaaniin, tilanteiseen huumoriin (esim. Mulkay 1988: 57). Standardihumorilla tarkoitetaan edellä kuvatun kaltaisia kiteytyneitä huumoriannoksia ja spontaanilla huumorilla puolestaan sellaista huumoria, joka syntyy juuri keskustelutilanteessa ja joka näin ollen ei myöskään useimmiten ole siirrettävissä pois tuosta syntytilanteestaan. Vitsin käsite sopinee näistä siis paremmin kuvaamaan standardihuumoria. Vaikka esimerkiksi

⁴ Inkongruenssiteoriasta ja muista keskeisistä huumoriteorioista ks. esim. Knuuttila 1992, luku 3.

⁵ Tämä kysely on peräisin Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen tekstianalyysin kursseilta keväällä 1993.

Perussanakirjan määritelmään »lyhyt huvittava juttu» mahtuu myös tilanteinen huumori, kertovat sanakirjan esimerkit hyvin standardimaisesta muodosta. Esimerkkejä vitsi-sanan kollokaatioista ovat esimerkiksi *poliittinen vitsi*, *lahialaisvitsi*, *lääkärivitsi* ja *puujalkavitsi*, jotka kaikki ovat aika lailla kiteytynyttä huumorin maastoa.

Vitsi käsitetään siis prototyyppisesti narratiiviseksi ja kiteytyneeksi muodoksi. Lisäksi näyttää olevan niin, että huumori tajutaan useammin vitseiksi kuin miksikään muuksi. Tähän ajatukseen olen törmännyt esimerkiksi kertoessani ihmisille, että tutkin »huumoriam keskustelussa», jolloin kuulijoiden oletusarvona useimmiten on, että tutkin, miten ihmiset kertovat vitsejä. Samoin ajatusta tukee se, että varsinaiset huumorintutkijat ovat useimmiten tutkineet vitsitekstejä eivätkä tilanteista huumoria⁶; tämä tosin on saattanut johtua myös kontekstuaalisen metodologian puuttumisesta (ks. Haakana, tulossa). Kun sitten siirrytään katsomaan oikeaa keskustelua, vitsin käsite kuitenkin näyttäytyy paljon laajempaan kuin tällaisen a priori -tarkastelun avulla. On eri asia tarkastella sitä, miten ihmiset selittävät käyttävänsä joitakin käsitteitä tai toimivansa keskustelussa, kuin tarkastella sitä, miten puhujat oikeissa tilanteissa toimivat.

VITSI KESKUSTELUSSA — ESIMERKKI

Etnometodologinen keskusteluanalyysi on kiinnostunut siitä, miten kulttuurin jäsenet ymmärtävät toisiaan keskustelussa ja osoittavat tätä ymmärrystään (ks. Heritage 1984; keskusteluanalyysistä suomeksi ks. Hakulinen 1989, Nuolijärvi 1990). Kiinnostuksen kohteena ovat kulttuurin jäsenten omat kategoriat — Sacksin (1972) mukaan *jäsenen kategoriat*⁷ (*membership categories*; ks. myös Haakana, tulossa) — eivätkä tutkijan ennakkokategoriat. Esimerkiksi vitsin kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että ei lähdetä etsimään keskustelusta sellaisia kohtia, jotka tutkijalle edustavat jotakin »hauskaa» ja tätä kautta mahdollisesti vitsi-kategoriaa, tai sellaisia, joissa esiintyy vitsin teorioiden mukaisia »yllättäviä vastakohtaisuuksia tai ajatuskäänteitä», vaan yritetään etsiä keskustelusta sellaisia kohtia, joissa puhujat itse käsittelevät jotakin vitsinä. Turvallinen lähtökohta tällaiseen tarkasteluun ovat keskustelun kohdat, joissa puhujat eksplisiittisesti nimeävät jonkin vitsiksi. Seuraava esimerkki⁸ kahden miehen puhelinkeskustelusta sisältää rivillä 37 tällaisen eksplikoinnin (litterointimerkkien selitykset ovat artikkelin lopussa):

- (1) *Läski: hauskoja vitsejä vai*. Matti = soittaja, Jussi = puhelun vastaanottaja: edellä on puhuttu ensi maanantain treeneistä ja riviltä 1 alkava vuoro on selitys sille, että Jussi ei maanantaina pääsekään treeneihin.

⁶ Poikkeuksiakin on, esim. Mulkay 1988, Norrick 1993; ks. myös Crawford 1995, luku 5.

⁷ Sacksin käsite on suomennettu myös *jäsenyysskategorioiksi*, ks. esim. Alasuutari 1993: 88. Suomennos *jäsenen kategoriat* on mielestäni sikäli parempi, että se painottaa kulttuurin jäsenten tekemiä kategorisointeja. Jäsenyysskategoriat taas painottaa enemmän kategorioihin kuulumista. Molemmat suomennokset ovat omalla tavallaan oikeassa, kyse on näkökulmaerosta.

⁸ Artikkelini keskusteluesimerkit ovat peräisin Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen keskusteluai-
neistosta (puhelut) ja omasta aineistostani (gradu). Puhujien nimet on muutettu.

- 1 Jussi: [##Joo:##] [↑Aa ens maananta'na kuule en taidakkaa mä oon
 2 Tampereella.
 3 Matti: Oot vai.
 4 Jussi: → Mä käyn< tutustumas vähän Tampereen pysäköinnin=
 5 \$valvon[taa.\$.eh heh heh he[h heh heh
 6 Matti: [Juman keka. [No ni< @ota mustaa makkaraa
 7 [mukaa ny sieltä [sitte.@
 8 Jussi: [#he he he he [heh heh
 9 Matti: [.hh he Muista sit]te se @mo:ro@ (.) tar[kottaa
 10 Jussi: [heh heh .hh höö] [\$.hhh eh heh heh
 11 [heh heh .kih [.ihh .ik]
 12 Matti: [ehe heh [\$Kylhä sä tiedät]
 13 Jussi: .hh[h
 14 Matti: [mikä on bus[si tamperee[ks.
 15 Jussi: [@Moro.@ [eh Jo(h)o hoh ↑ih hih
 16 [\$.hhh\$]
 17 Matti: [Tiedät sä] mikä on bus[si tampereeks.]
 18 Jussi: [\$#E:::.\$#]
 19 Matti: [Nysse.]
 20 Jussi: [(Oi-)
 21 Jussi: >Mikä. [Onni-<]
 22 Matti: [Nysse.]
 23 Jussi: Nysse,
 24 Matti: Nii:. Kato [nehän sanoo että<] (.) pysäkillä
 25 Jussi: [°Ai jaa:°]
 26 Matti: seisoessaan »No nysse tulee».
 27 Jussi: Aa hah [hah hah haa .ha [.ih .ih .ih
 28 Matti: [eh heh heh .hhh iih \$Ja [tiet sä mikä on
 29 [kuljettaja\$ tampereeksi,
 30 Jussi: [.ih hhhh
 31 (0.2)
 32 Jussi: #N:::noh#?
 33 Matti: Myy:rä.=.hh Onks sulla myyrä lippuja ((tekonauru:))
 34 @ah[h ahh (.) hahh@
 35 Jussi: [.hh hh
 36 Jussi: °ih hih hih [.hhh° #eee.#]
 37 Matti: → [Hauskoja vits(h)ej(h)ä] @vai@,=
 38 Jussi: =#\$Sä oot ol[lu Tamperee[lla.\$#
 39 Matti: [hi [\$Niin o(h)onk(h)i\$
 40 hi [hi
 41 Jussi: [#\$Joo:.\$# [(,hh)
 42 Matti: [.hhh [\$Joo.\$) .mt]

Rivin 37 vuorossaan Matti siis nimeää edeltävät toimintonsa vitseiksi. Edellä on ollut kokonainen ketju Tampere-juttuja, jotka lähtevät liikkeelle Jussin ilmoituksesta Tampereelle menosta (r. 4–5). Jussin vuoro ilmaisee monella tapaa, että kyseessä on jotakin — ainakin potentiaalisesti — huvittavaa: lausuman loppupuolella Jussin ääni on erittäin hymyilevä, ja lausumansa lopuksi hän nauraa. Lausuma on merkitty myös leksikaalisesti vitsailevaksi: tietty rehvakkuuden vaikutelma syntyy sanavalinnasta (*tutustumas vähän*⁹) ja myös vahvasta *t*-äänteen painotuksesta (*tutustumas*). Matti menee mukaan vitsailumoo-

⁹ *Vähä(n)*-sanana käyttö tuntuu olevan konventionaalistunut tapa ilmaista humoristista, ironista tms. affektia. Sanan tuoman sävyn voi saada kiinni esimerkiksi vertailemalla, miten lausuman *mä tutkin huumoria* sävy muuttuu, kun siihen lisätään *vähä(n)*: *mä tutkin vähän huumoria* kuulostaa paljon ei-vakavammalta toiminnalta.

diin jo ennen kuin Jussi alkaa nauraa. Matti tuottaa Tampere-lausumien ja -juttujen sarjan: *juman keka* (r. 6), *@ota mustaa makkaraa mukaa sieltä sitte@* (r. 6–7), *muista sitte se @moro@* (r. 9), *Kyllä sä ny tiedät mikä on bussi tampereeks* (alk. r. 12) ja *tiet sä mikä on kuljettaja tampereeksi* (r. 28–29).

Sarjan jutuista kaksi viimeistä ovat kiteytyneitä vitsejä, joita kuulee hyvin usein. Loput jutuista edustavat pikemminkin stereotyyppistä »tamperelaisuutta», joka tuodaan esiin myös äänen muuntamisella, äärimmäisen »tamperelaisella» puhetavalla (merkitty litte-raatioissa @-merkeillä). Kyseessä on siis keskustelun kohta, jossa huumorimoodi rakentuu Tampere-topiikin ympärille. Kyseessä näyttävät olevan sillä tavalla prototyyppiset vitsit, että ne ovat tunnistettavissa vitsiksi muotonsa ja sisältönsä perusteella ja että niiden reaktioksi näyttää riittävän pelkkä nauru (ks. seuraava luku). Jokaisen Matin vitsin jälkeen Jussi nauraa.

Katkelman vitsit ovat siis »vain» vitsejä, joilla ei näytä olevan muita implikaatioita keskusteluun osallistujille. Keskustelunanalyysin kannalta on kuitenkin kiinnostavaa nostaa katkelmasta esiin muutama kysymys. Keskustelunanalyysi on kiinnostunut nimenomaan tilanteisesta toiminnasta: keskeinen kysymys kussakin tilanteessa on »miksi tämä nyt». Esimerkiksi tällaisen vitsailusekvenssin kohdalla voi kysyä seuraavanlaisia kysymyksiä: Mitä tällaisella vitsisekvenssillä tehdään? Miten siihen keskustelussa päästään tai päädytään? Miten keskustelijat sijoittavat itsensä kyseiseen tilanteeseen ja toimintaan?

Kiintoisaa tässä katkelmassa on, että Tampere on lähes yksinomaan Matin topiikki, vaikka se alkaakin siitä, että Jussi ilmoittaa menevänsä Tampereelle. Matin reaktio — ns. topikalisoija — *oot vai* kuitenkin tekee Tampereesta lopullisesti topiikin; vaikka Jussi tuo Tampereen mukaan keskusteluun vain selityksenä sille, että ei pääse treeneihin, Matin kysymys poimii Jussin vuorosta esiin nimenomaan Tampereella olon (toisin kuin esim. *ai jaa*; vrt. Raevaara 1993: 83) ja varaa tilan tämän aiheen elaboroinnille, minkä Jussi sitten seuraavassa vuorossaan tekeekin (r. 4–5). Samoin on huomattava, että kaikki sekvenssin vitsit ovat Matin tuottamia — Jussi asettuu niiden suhteen vastaanottajan, naurajan rooliin. Puhujat ovat siis sekvenssissä epäsymmetrisissä asemissa¹⁰. Kuten Tannen (1992: 140) on huomauttanut, vaikka vitsien kertominen ja niille nauraminen ovatkin molemmat merkkejä huumorintajusta, ne ovat kovin erilaisia vuorovaikutustoimintoja: jos molemmat osapuolet kertovat vitsejä ja nauravat, tilanne on symmetrinen, jos vain toinen kertoo ja toinen nauraa, tilanne on epäsymmetrinen. Naurattaminen on myös vallankäyttöä, sillä nauraessaan ihmiset tilapäisesti menettävät itsensä hallinnan, aivan fysiologisesti (Chafe 1987: 18).

Matin vitseissä huomio kiinnittyy vielä siihen, että ne ovat jollakin tapaa haastavia. Osa niistä on imperatiivissa (*ota mustaa makkaraa*; *muista sitte se moro*), osa kysymyksen muotoisia (*tiedät sä mikä on...*). Eksplikointivuoro *hauskoja vitsejä vai* on myöskin tulkintani mukaan haasteellinen: haastavuus syntyy *vai*-sanasta, joka tekee siitä kysymyk-

¹⁰ Epäsymmetrialla en tässä tarkoita sellaista epäsymmetriaa, joka syntyy puheen ulkoisista asioista, esim. vallan jakautumisesta tai sukupuolesta, vaan keskustelun lokaalisen tason ilmiötä. Esimerkiksi Linell ja Luckmann (1991: 5) näkevät epäsymmetrian monin tavoin läpäisevän vuorovaikutuksen kaikki tasot. Tällainen lokaalinen epäsymmetria voi liittyä esimerkiksi erilaisista tietoon tai topiikkiin pääsyn mahdollisuuksista.

senomaisen vuoron, johon Jussin on reagoitava. Sekvenssin vitsien hauskuudesta voi myös olla monta mieltä, sen osoittaa Matti itsekin nauramalla koväänistä tekonaurua viimeisen vitsinsä jälkeen (r. 34).

Vitsisekvenssin sijoittuminen koko puhelun rakenteeseen on kiinnostava asia: puhelu on tullut vaiheeseen, jossa se voisi jo loppua — puhujat ovat jo tekemässä lopettelua, mutta tämä sekvenssi jatkaa vielä puhelua jonkin aikaa. Esiin voi nostaa vielä kysymyksen siitä, miksi Matti eksplikoi vitsinsä vuorolla *hauskoja vitsejä vai*. Kenties haastava eksplikointi syntyy siitä, että Matin viimeiselle vitsille Jussi ei enää juuri naura: rivin 36 nauru on jo kovin pientä ja hiljaista. Tämä on merkki huumorimoodin hiipumisesta. Kenties Matti olisi odottanut vastavuoroista vitsailua Jussilta; ehkä huvittavuuden lähde tässä sekvenssissä miehille on ollut alun alkujaan eri — Matille Tampere sinänsä on huvittava topiikki, Jussista huvittavaa tuntuu olevan ennemminkin se, että hän on menossa tutustumaan pysäköinninvalvontaan.

Edellä olen esittänyt muutamia näkökohtia katkelman analysoimiseen. En tarjoa tässä lopullista selitystä sille, mitä sekvenssissä tapahtuu. On varottava keskustelun mikrota-son ilmiöiden — sen mitä keskustelussa sanotaan ja miten siinä toimitaan — liittämistä makrotason asioihin kuten kielenulkoiset suhteet (esim. valtasuhteet) tai sellaiset psykologiset käsitteet kuin aggressio; ainakaan sitä ei pidä lähteä tekemään oikopäätä (Schegloff 1987a). Äskeisen keskustelunkatkelman (1) haastavuuden voi myös ajatella kuuluvan näiden miesten keskustelukäytäntöön (vrt. esimerkin 6 analyysia myöhemmin). Keskusteluanalyysi on kuitenkin ensi sijassa kiinnostunut keskustelun rakenteen ja sen järjestyneisyyden tarkastelusta, ei psykologiasta tai puhujien motiiveista.

STANDARDIUS JA TILANTEISUUS

Keskustelunkatkelmassa 1 vitsien standardius ja tilanteisuus sekoittuvat: autenttisen aineiston tarkastelussa tutkimukselliset ennakkokategoriat eivät useinkaan pidä paikkaansa. Tässä sekvenssissä huvittavuus tuodaan mukaan Jussin ilmoituksessa Tampereelle menosta, ja sitä seuraa sitten Matin sarja enemmän tai vähemmän kiteytyneitä Tamperejuttuja. Liikkeelle lähdetään siis tilanteisesta huvittavuudesta, ja sekvenssin lopussa Tampere ankkuroidaan taas vakavampaan diskurssiin ja puhujien omiin kokemuksiin (Jussin vuoro r. 38: *sä oot ollu Tampereella*). Koko standardiuden käsite asettuu keskusteluanalyttisesti tarkasteltuna uuteen valoon. Keskusteluanalyysin mukaan puheen konteksti muotoutuu koko ajan, puhujat rakentavat sitä sillä, mitä kunakin hetkenä tekevät. Jokainen vuoro on aiemman kontekstin muovaama ja uutta kontekstia luova (Heritage 1984: 242). Sama vitsi voi saada eri tilanteissa erilaisia tulkintoja, esiintyä erimuotoisena, osana erilaista toimintaa, rakentua yksin tai yhdessä tehtynä. Aina ei esimerkiksi ole selvää, onko kyseessä vitsi vai tosikertomus (vrt. Haakana ja Mäntynen 1993). Puhujat voivat yhteistyönä rakentaa samoistakin aineksista hyvin erilaisia toimintoja, olipa kyseessä sitten kiteytynyt vitsiteksti tai sellainen vitsi, joka syntyy keskustelussa ensimmäistä kertaa.

Edeltävässä esimerkissä *vitsillä* viitattiin kuitenkin kiteytyneisiin huumoriannoksiin. Seuraavasta esimerkistä selviää, että keskustelijat voivat käyttää samaa käsitettä viittaamaan myös tilanteiseen huumoriin:

▷

- (2) *Gradu*. Topiikkina on Leenan ulkomaalaisen miesystävän tuleminen Suomeen: Leena aikoo katkaista suhteensa mieheen, ja rivin 1 kysymys kohdistuu siihen, miltä Leenasta tässä tilanteessa tuntuu.

- 1 Taina: No miltä sust tuntuu?
 2 (1.0)
 3 Leena: pfhhh (.) Em mä tiiä. (1.4) Tavallaan vähän ahdistaa,
 4 Taina: y:m. >Ootsä ny< (.) y- (tai-) #m:# miten usein sulle tulee se juttu
 5 mieleen >tai niinku [.hh< (siisku sä)
 6 Leena: → [S(h)illo k(h)u s(h)ä kysyt
 7 y-[hy-hy .hhh
 8 Taina: [Nii, (.) ei muullon.=
 9 Leena: =.h\$E:i [ku tulee se muul[lonki\$
 10 Taina: → [Joo [Joo-joo nii toi oli vitsi
 11 [mä ymmärsinki sem mut et
 12 Leena: [°Joo°
 13 Leena: hy-hy-[hy \$Älä alleviivaa\$.hh m(h)u
 14 Taina: [y-hyhyhyhyhyhy
 15 Leena: v(h)its(h)ejä .hh hehe .hh [hehe.h he
 16 Taina: [E(h)nku m(h)ä.h (.) @alleviivaan
 17 omaa intelligenssiäni (.) Mä YMMÄRsin [HE:i@ .h
 18 Leena: [\$Mut älä
 19 [selitä m(h)ulle\$ e-hehe .hh
 20 Taina: [hä-hähä-hä hähä .hh

Katkelmassa Leenan vuoro riveillä 6–7 tulee myöhemmin eksplikoitua vitsiksi (r. 10–11), mutta ensin siihen kuitenkin reagoidaan vakavasti. Kyseessä on siis sikäläkin erilainen vitsin kategoria, että sen tajutaan sisältävän myös vakavia implikaatioita: Taina ottaa sen ensin vakavasti vastauksena esittämäänsä kysymykseen ja tuo vasta myöhemmin vitsi-tulkinnan esiin eksplikoituna. Tällainen toiminta ei kuitenkaan ole keskustelussa odotuksenmukaista (vrt. seuraavaan lukuun); tässä kohdassa keskustelun rakenteeseen heijastuu se, että Taina toimii jotenkin normaalijärjestyksen vastaisesti¹¹. Uutena »vitsinä» Leena näpäyttää Tainaa vitsien alleviivaamisesta (r. 13–15).

Vitsi voi siis keskustelussa viitata monenlaisiin tarkoitteisiin: se voi viitata myös tilanteiseen huumoriin. Vitsi on nähtävissä yleisnimityksenä ei-vakaville vuoroille (tai laajemmille kokonaisuuksille); jonkin nimeäminen vitsiksi kertoo siitä, että puhuja on kategorioinut jonkin ei-vakavaksi, tai ainakin kategorioinut sen myös ei-vakavaksi. Vuorolla voi olla samaan aikaan monia eri funktioita; se voi toimia paitsi vitsinä myös jonakin muuna vuorovaikutuksellisenä tekona: esimerkin 2 huumorivuoroa *sillo ku sä kysyt* voi pitää myös kiusoitteluna tai näpäytyksenä. Jatkossa otan käyttöön hyvin väljän vitsin määritelmän: käytän termiä viittaamaan ylipäätään ei-vakaviin vuoroihin, tai vuorojen ei-vakavaan puoleen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikki ei-vakavat vuorot keskustelussa toimisivat samalla tavalla tai että niihin reagoitaisiin samoin. Tutkimani vitsi-kategoria ei siis ole yhtenäinen: kiteytyneiden vitsitekstien kertominen ja tilanteisten vitsien tuottaminen ovat erilaisia toimintoja. Olen kiinnostunut nimenomaan tilanteisesta huumorista, ja jatkossa kaikki esimerkkini edustavatkin sitä. Koska puhujat itse-

¹¹ Tämän sekvenssin tarkemmasta analyysistä ks. Haakana, tulossa. Esimerkkiä kannattaa verrata esimerkiksi 4, jossa Taina myös eksplikoii jonkin edellä sanotun vitsiksi.

kin nimeävät *vitsiksi* hyvin erilaisia vuorovaikutustekoja, käytän tätä termiä myös tilanteisista huumoriannoksista.

Edellisissä esimerkeissä jokin nimenomaan eksplikoidaan vitsiksi. Tällainen toiminta on keskustelussa pikemminkin poikkeavaa kuin tavallista — useimmiten vitsin tajuaminen vitsiksi osoitetaan muutoin kuin eksplikoimalla se verbaalisesti.

VITSIN JA NAURUN SUHTEESTA

Keskustelunanalyysin perusoletuksia on, että vuorovaikutus on aina rakenteeltaan järjestäytyntä (ks. esim. Heritage 1984: 241). Analyysi pohjaa puheen vuorottelujärjestelmään. Olennaista sen kannalta on, että puhujien tulkinnat keskustelun kulusta kuuluvat keskustelusta ja näkyvät siitä tehdystä litteraatiosta. Jokainen keskustelun vuoro on jollakin lailla tulkinta edeltävästä vuorosta; puhuessaan keskustelijat jatkuvasti osoittavat, miten ovat edeltävän puheen ymmärtäneet ja antavat myös vihjeitä oman vuoronsa tulkitsemiseen. Puhujien tulkinnat eivät kuitenkaan useimmiten ole eksplisiittisiä vaan implisiittisiä. Emme reagoi toisten tekemisiin tyyliin »tuo oli kysymys ja vastaukseni siihen on...», vaan tuotamme jotakin, mikä noudattaa omaa tulkintaamme edellisen vuoron sisällöstä ja funktiosta. Vuoron funktion herättämää odotustilaa keskustelunanalyttikot kutsuvat nimellä *sekventiaalinen implikaatio* (Heritage 1984: 249).

Keskustelun järjestyneisyys tulee esiin esimerkiksi siinä, että vuorot muodostuvat usein paritoiminnoiksi — vieruspareiksi (ks. esim. Levinson 1983: 303–), joissa on etujäsen (esim. kysymys) ja jälkijäsen (vastaus). Organisoituneisuus tarkoittaa esimerkiksi kysymys-vastaus -vierusparin kohdalla sitä, että kysymyksen jälkeen on olemassa vahva odotustila vastauksesta, ja sitä, että se mikä keskustelussa tulee kysymyksen jälkeen pyritään tajuamaan vastaukseksi, koska se on vastauksen paikalla (ellei puhuja nimenomaan osoita, että kyseessä on jotakin »väärässä osoitteessa» olevaa). Jos kysymyksen jälkeinen vuoro ei saa vastausta tai ei ole tulkittavissa vastaukseksi, kysymys yleensä toistetaan.

Myös vitsi liittyy keskustelun järjestykseen. Sacksin (1972: 44–45) mukaan vitsi on keskustelussa sellainen kategoria, jonka sekventiaalinen implikaatio on itsestään selvästi nauru. Tämän ajatuksen mukaan vitsin jälkeen pitäisi tulla naurua, ja näin ollen tutkijan pitäisi löytää vitsi keskustelusta tämän reaktion kautta. Sacks on puhunut vitsin ja naurun välisestä suhteesta »seremoniallisena»; tämän olen tulkinnut tarkoittavan suurin piirtein samaa kuin vierusparisuhteen. Ei Sacks eikä kukaan muukaan keskusteluntutkija ole kuitenkaan kutsunut vitsiä ja naurua varsinaisesti vieruspariksi, mutta esimerkiksi diskurssi-analyysin puolella näin on tehty (Norrick 1993: 23; keskustelunanalyysin ja diskurssianalyysin eroista ks. Levinson 1983: 286–294).

Vitsin ja naurun status vierusparina ei ole mitenkään selvä asia. Ensinnäkin vierusparit ovat vain yksi sekventiaalisuuden laji, eivät suinkaan ainoa. Vieruspareille on ominaista, että niiden jäsenten kuuluminen yhteen on normatiivista. Keskustelussa esiintyy myös paljon eriasteisesti konventionaalistuneita vuoroketjuja, joissa vuoro projisoi mutta ei selvästi vaadi tietynlaista seuraavaa vuoroa (Goodwin ja Heritage 1990: 228). Toiseksi asiaa vaikeuttaa vitsin määrittely. Esimerkiksi Sacks tuntuu viittaavan hyvin monenlaisiin tarkoitteisiin puhuessaan vitsistä ja vitsin ja naurun välisestä suhteesta. Useimmiten

▷

hän tuntuu tarkoittavan kiteytyneitä, narratiivin kaltaisia vitsejä (ks. esim. Sacks 1978, 1992: 100–101), mutta toisinaan hän tuntuu esittävän, että melkeinpä mitä tahansa voidaan käsitellä vitsinä: esimerkiksi ihmiset voivat nauraa täysin vakavalle itsemurhauhkaukselle ja näin kieltäytyä näkemästä sitä vakavana toimintona ja tehdä siitä vitsin (Sacks 1992: kevät 1964, luento 2). Myös Sacksin kirjoituksissa vitsin kategoria siis asettautuu huomattavan laajaksi — vitsi tuntuu viittaavaan ylipäätään ei-vakaviin tekoihin.

Sen selvittäminen, muodostavatko vitsi ja nauru vierusparin, vaatii laajempaa empiiristä työtä ja myös tarkempaa vitsin määritelmää: empiiristä analyysia ja pohdintaa siitä, luovatko kaikki ei-vakavat vuorot odotustilan naurusta. Kiistatonta joka tapauksessa on, että vitsi ja nauru liittyvät hyvin kiinteästi yhteen. Jos tutkija siis löytää keskustelusta tilanteen, joka on tyyppiä

A: vuoro
B: naurua

niin olemme ainakin potentiaalisesti sen jäljillä, että A:n vuoro edustaa vitsi(huumori-) kategoriaa. Asia ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen, koska ensinnäkään vitsille ei aina naureta ja toiseksi kaikki nauru keskustelussa ei liity vitseihin ja huvittavuuteen.

Vitsille voidaan jättää nauramatta ainakin siinä tapauksessa, että vastaanottaja ei tajua sitä vitsiksi. Kiinnostava kysymys on, näkyykö tällainen keskustelusta. Jos vitsin ja naurun välinen suhde on vierusparisuhde, niin varmasti näkyy — silloin jälkijäsenen poissaolo on myös merkityksellistä. Tällaisissa tapauksissa voi esimerkiksi käydä niin, että alkuperäisen vitsin tuottaja toistaa vitsinsä, tuottaa uuden vitsin tai eksplikoi edeltävän vitsiksi.¹² Vitsin vastaanottaja voi myös aktiivisesti kieltäytyä menemästä mukaan vitsiin tai nauruun pysymällä vakavana (Jefferson 1979): puhuja voi esimerkiksi haluta käsitellä topiikkia vakavasti tai kokea vitsin jotenkin loukkaavaksi. Puhuja voi myös kieltäytyä nauramasta, koska vitsi on »huono». Vitsin huonous osoitetaan usein tekonaurulla — tuotamalla naurupartikkeleita ilman varsinaista naurua. Seuraavassa katkelmassa Arto tuottaa tällaisen tekonaurun rivillä 17.

(3) *Trio*. Tiina on soittanut Sinille ja Artolle, Arto on sivupuhelimessa: Sinin riviltä 1 alkava vuoro on vastausta Tiinan kysymykseen siitä, onko Sinin ja Arton kaikki aika mennyt muuttopuuhin.

1	Sini:	[No< kyl me ol]laan aina välil käyty Helsingis ja
2		silleen et[tä,]
3	Tiina:	[.hh ↑↑Ai te oot]te käy↓ny tääl[lä<.
4	Arto:	[(kuiskaten:))°°Joo:,°°
5	Sini:	No me oltiin lauantaina häi:ssä ja< (0.4) perjantaina mä olin tõi:ssä ja
6		maanantainaki mä ol(h)in t(h)öissä.
7	Tiina:	↑Aha[a.
8	Arto:	[Ja mä olin maanantaina rosiksessa.

¹² Pro gradu -tutkielmani aineiston tapauksissa, joissa vastaanottaja ei mene mukaan toisen vitsiin, puhujan huumoriorientaatio usein jatkuu niin kauan, että päästään nauramaan yhdessä. Tätä ei kuitenkaan pidä yleistää liian pitkälle; tämäntapainen systeemi tulee varmaankin kysymykseen lähinnä ystävien välisessä keskustelussa. Virallisemmissa ja vieraammassa yhteyksissä sellainen tilanne, jossa puhujan vitsiä ei ymmärretä vitsiksi, on varmaankin hyvin kiusallinen ja tuskin herättää halua jatkaa vitsailua.

- 9 Arto?: .nf
 10 Tiina: Rosiksessa.
 11 Arto: Mm:.=
 12 Tiina: =Mitä sä sje! [teit.]
 13 Arto: [.hh] Mä olin todistamassa?
 14 Tiina: Ai sä olit to:distamas.=Sä et ollu syytetty[nä].
 15 Arto: [E:n ollu.
 16 Tiina: nAha.
 17 Arto: → ((tekonaurua:)) ah hah hah [hah
 18 Tiina: [hyh hyh
 19 .mhh[hhhhhh]hh ↑Vai [sellas]ta,>
 20 Arto: [yh hyhm] [↑Joo:.]

Arton ilmoitus rosiksessa (oikeudessa) olemisesta herättää Tiinan jatkokysymyksen (r. 12), johon Arto vastaa (r. 13). Tiina kuittaa rivin 14 vuorossaan Arton vastauksen ensin uutiseksi, mutta esittää kuitenkin vielä kysymyksen syytettynä olemisesta. Tähän Arto vastaa ensin vakavasti, mutta osoittaa sitten rivin 17 tekonaurulla, että on tajunnut Tiinan kysymyksen vitsailevaksi. Tekonauru on siis tapa osoittaa samaan aikaan, että on kategorisoinut jonkin vitsiksi ja että ei kuitenkaan pidä sitä hauskana. Myöskään Tiinan naurahdus rivillä 18 ei kuulosta kovin aidolta.

Toinen ongelma vitsin tunnistamisessa naurun perusteella on, että nauru ei välttämättä liity vitsiin tai huvittavuuteen. Nauraa voi monella tapaa, synonyymisanakirjan mukaan voi esimerkiksi *hihittää*, *kihertää*, *hykertää*, *tirskua*, *höröttää*, *käkättää*, *räkättää* tai *hinnua* (Leino ja Leino 1990). *Nauraa*-verbin kollokaatiot kertovat myös, että tajuamme naurun olevan hyvin erilaisissa käytöissä; on eri asia *nauraa makeasti* kuin *nauraa kiusaantuneena* tai *hysterisesti* tai *pilkallisesti*; on eroa siinäkin, *nauraako itselleen* vai *jollekin päin naamaa*.

Keskustelunanalyysi on osoittanut, että naurukin on nähtävä kulttuurisena ja järjestäytyneenä toimintana. Vaikka nauru perimmiltään on fysiologinen reaktio, ovat sen lähteet useimmiten kuitenkin kulttuurisia ja sosiaalisia (Mulkay 1988: 93). Jefferson on monissa artikkeleissaan osoittanut, että näennäisen spontaanisti ryöpsähtelevä nauru sattuu keskustelussa usein systemaattisesti tiettyihin kohtiin, esimerkiksi sellaisiin, joissa puhuja sanoo jotakin uskaliaasta tai kiusallista (1985), tai sellaisiin, joissa puhuja kertoo huoliaan (1984). Adelswärd (1989) on kutsunut tällaista naurua kehystäväksi — se ei kimpoa toisen huvittavista sanomisista tai tekemisistä, vaan kehystää puhujan omia sanomisia. Tällainen itse aloitettu nauru ei Adelswärdin mukaan läheskään aina liity huvittavuuteen. Laajasti ottaen on kuitenkin todettava, että nauru prototyypisesti liitetään huumoriin — se on se asia, joka ensimmäiseksi tulee naurusta mieleen. Niinpä vitsien ja huumorin tarkastelussa on hyvä lähteä liikkeelle naurusekvenssien analysoimisesta. Tätä kautta päästään käsiksi myös siihen, millaisia muita tehtäviä naurulla keskustelussa on.

VITSIN KONTEKSTUALISOINTI

Edellä olen käsitellyt vitsin tunnistettavuutta keskustelussa tutkijalle sen sekventiaalisen implikaation kautta. Tunnistettavuuden suhteen jäljellä on vielä kysymys siitä, miten puhujat itse keskustelussa tunnistavat jonkin vitsiksi. Mihin puhujien päätelmät jonkin vuoron tai laajemman kokonaisuuden ei-vakavuudesta perustuvat? Gumperzin (1982,

▷

1992) mukaan puhujat kontekstualisoivat keskustelussa lausumansa erilaisin kontekstivihjein (ks. myös Kalliokoski 1995). Kontekstivihjeet ovat kielellisiä ja ei-kielellisiä vihjeitä, joilla puhujat osoittavat, mikä ja millainen puhetoiminto on kyseessä. Vihjeet ovat siis »lukuohjeita», joiden perusteella tehdään päätelmiä esimerkiksi puheen lajistista ja suunnan muutoksesta; kuten Kalliokoski (1995: 3) huomauttaa, erityisen olennaisia ne tuntuvat olevan puheen kontekstin muuttuessa. Kontekstivihjeitä ovat esimerkiksi intonaation, puhenopeuden ja äänensävyyn muutokset, painotus, nauru sekä leksikaaliset valinnat. Erilaisien vihjeiden avulla voidaan myös osoittaa siirtymistä — Goffmanin (1981) terminologian mukaan asennon vaihtamista — vakavasta puheesta ei-vakavaan puheeseen. Puheen ei-vakavuutta ilmaisevia vihjeitä voivat olla esimerkiksi eleet, ilmeet, nauru, hymyily ja äänen muuntaminen (huumorivihjeistä ks. Mulkay 1988: 47; Haakana, tulossa). Keskeisiä ääninauhalla tavoitettavia huumorivihjeitä ovat nauru ja äänen muuntaminen, myös hymyn saa usein kiinni puhujan äänestä. Esimerkissä 1 puhujien käytössä olivat kaikki nämä vihjeet: äänen muuntaminen tamperelaiseksi, hymyilevä puhe sekä nauru paitsi reaktiona toisen sanomisiin myös omien lausumien sisällä.

Huumorin ja vitsin tunnistamisessa keskustelusta ollaan siis varmemmilla jäljillä silloin, kun naurua edeltävässä vuorossa on joitakin huumorivihjeitä. Esimerkiksi seuraavallisissa tapauksissa:

A: v(h)uoro hahaha nauru
B: naurua

A: \$vuoro\$ hymyilevä ääni
B: naurua

A: @vuoro@ äänen muuntaminen
B: naurua.

Edellisen kaltaiset mallit ovat kuitenkin vain malleja — ne edustavat abstrahoituja tapauksia. Autenttisessa keskustelussa vastaan tulee todennäköisesti kovinkin erilaisia menettelyjä. Esimerkiksi nauru ei loppujen lopuksi ole välttämättä ainoa tapa kuitata vitsiä vitsiksi. Kuittaaminen voi tapahtua äänen muuntamisella; jos puhuja A on tuottanut jotakin ei-vakavaa ääntään muuntaen, niin puhuja B voi osoittaa ymmärrystään ei-vakavuudesta samalla keinolla, siirtämällä itsensä samankaltaisella äänen muuntamisella samaan rekisteriin. Näin tapahtuu seuraavassa esimerkissä:

(4) *Gradu*. Naiset ovat puhuneet ystävyysuhteensa kehitymisestä vuosien varrella. Taina on juuri todennut, että ystävyys on aaltoillut.

1 Leena: >Et oota vaa,<
2 (1.5)
3 Taina: Nii (.) ja eikä se [si-
4 Leena: → [@Kyl se tästä taas kohta menee sit sinne, @

- 5 Taina: → @Nii sinne [toisee laittaa@
 6 Leena: [@Toisee (päähä) toi[see laittaa@
 7 Taina: [@Nä::in on, (.) nä:in on,@
 8 (.) .hhh mut (.) #e- ö::# mut viel tost lapsen saamisest ja naimisiinme-
 9 → nost nin .h, (1.5) vaikka toi oli vitsi nin (.) se [#ö::#
 10 Leena: [Olikoh,

Kyseessä on jälleen esimerkki, jossa eksplikoidaan jokin edellä ollut vitsiksi (Tainan vuoro rivillä 9): vitsiksi nimetään naisten yhdessä tuottama vuoro. Leena alkaa muuntaa ääntään rivillä 4 ja Taina menee mukaan samaan rekisteriin riviltä 5 alkavalla vuorollaan. Mitään muita vihjeitä kuin nämä äänten muuntamiset tämän yhdessä tuotetun lausuman vitsiydestä ei sekvenssissä ole. Tosin videokuva tilanteesta voisi näyttää muitakin merkkejä, kenties eleitä tai ilmeitä.

Kasvokkaistilanteissa puhujilla on hyvin monenlaisia mahdollisuuksia viestiä lausumansa ei-vakavuutta; pienikin silmänisku tai suupielen värähdys voi olla riittävä vihje vastaanottajalle. Tässä artikkelissa käsitellyt aineistot ovat kaikki ääninauhaan pohjaavia, joten sellaiset asiat kuin eleet, ilmeet ja asennot jäävät tarkastelun ulkopuolelle.

Puhetilanteissa ihmisillä on siis käytössään monia erilaisia huumorivihjeitä — kirjoitetussa tekstissä näitä on huomattavasti vähemmän. Väittäisin kuitenkin, että prototyypinen huumorivihje on nauru. Nauru toimii siis paitsi reaktiona huumoriin myös vihjeenä huumorista — Jeffersonin (1979) mukaan nauru on varsin usein luonteeltaan mukaansa kutsuvaa. Kiinnostavaa on, että usein kirjoitetussakin tekstissä — varsinkin ystävien välisissä kirjeenvaihdossa¹³ — käytetään naurupartikkeleita (esim. *hah hah* tai *heh heh*) ilmaisemaan jonkin ei-vakavuutta. Ei-vakavuuden kontekstualisoinnin kannalta kannattaa vielä lyhyesti mainita uudehko media, sähköposti, jossa pystytään saavuttamaan joskus lähes kasvokkaiakeskustelun nopeus, mutta ei kuitenkaan kaikkia kasvokkaisen tilanteen keinoja. Affektien ilmaisemista varten sähköpostiin on kehitetty ns. *hymiöt* (*smiley*). Ensimmäinen hymiö oli hymyilevä naama :), jonka merkitys on suurin piirtein »älä ota tätä liian vakavasti» (Mey 1993: 225). Ei-vakavuuden ilmaiseminen on siis keskeinen affekti, ja sen prototyypinen merkki on nauru tai hymy.

Tähän mennessä olen kokonaan sivuuttanut vuorojen sisällön, joka tietystikin on oleellisessa asemassa silloin kuin tehdään päätelmiä vuoron vakavuudesta tai ei-vakavuudesta. Aina vitsiä ei ole kontekstualisoitu vitsiksi esimerkiksi äänen muuntamisella tai naurulla eikä sen perään aina tule naurua, ja silti kyseessä tuntuisi olevan vitsisekvenssi. Seuraavassa esimerkissä Tiina on esittänyt Soilille tupaantuliaiskutsun ja kertoo nyt juhlien yksityiskohdista:

(5) *Cicciolina*

- 1 Tiina: Ja to#ta:# .mt asu on vapaa,
 2 (0.6)
 3 Soili: [() ()]
 4 Tiina: [() ihan<] (.) ite p#äättää
 5 [mitä laittaa päälle,]
 6 Soili: → [.hh Käyks (.) Tsitsol#iina] a#su?,

¹³Tämä pohjaa tietysti lähinnä omiin kokemuksiini. Lyhyen kyselykierroksen jälkeen selvisi kuitenkin, että en ole ainoa, joka on tällaiseen käyttöön törmännyt.

- 7 Tiina: → .hh >Käy joo.=Ilman muuta:.
 8 Soili: Joo:?,=
 9 Tiina: =Joo:.

Kulttuurisen tietoni nojalla epäilen, että Soilin kysymys rivillä 6 ei ole tarkoitettu vakavaksi; on aika epätodennäköistä, että hän aikoi tulla tupaantuliaisiin Cicciolina-asussa.¹⁴ Kuitenkin Tiina reagoi siihen kuin vakavaan kysymykseen, eikä sekvenssissä ole mitään merkkejä esimerkiksi naurusta tai äänen muuntamisesta. Voiko sitä siis nimittää vitsailuksi? Vitsiksi tulkintaa ohjaa lähinnä se, että vuoro ei sovi vakavaan diskurssiin — se rikkoo odotuksia, on jotenkin yllättävä tai paradoksaalinen; tällaisten asioidenhan on yleensä ajateltu olevan huumorille ja vitsille tyypillisiä (ks. esim. Mulkay 1988: 213). Analysoidessaan katkelmaa tutkija ei kuitenkaan pysty osoittamaan, että kyseessä olisi puhujille itselleen asia, jota käsiteltäisiin vitsinä. Vitsisekvenssien analysoinnissa siis keskustelututkijakaan ei voi jättää kulttuurista tietoaan käyttämättä, mutta se asettaa myös omat ongelmansa: vaikka minulle Cicciolina-nimen liittäminen kutsuvaatetukseen herättääkin mielikuvan vitsistä, niin entäpä sitten ihmiselle, joka ei ole koskaan kuullut Cicciolinasta?

VITSI JA KESKUSTELUN JÄRJESTYS

Tarkastelen lopuksi vielä kahta sekvenssiä lähinnä sen kannalta, miten vitsiin niissä reagoidaan. Keskityn nyt nimenomaan sellaisiin vuoroihin, joilla on samaan aikaan puhujille jokin muukin merkitys kuin pelkästään vitsiys. Samalla avautuu tilaisuus laajentaa näkemystä siitä, millaisia toimintoja keskustelussa vitsinä tai vitsin avulla voidaan tehdä.

Seuraavassa Jussin ja Matin puhelinkeskustelun aloituksessa Jussin vuoro rivillä 4 saa kahtalaisen käsittelyn:

(6) *Läski: Mitä läski*

- 1 Matti: Kurkinen,
 2 Jussi: .hh No ↓moi: tääll on Jussi,
 3 Matti: .hh No ↑mo:i Jussi.
 4 Jussi: → M:itä läs↑ki,
 5 (.)
 6 Matti: → Ähh häh .hh Puhut pei:likuvalles vai,
 7 (.)
 8 Jussi: \$No melkein\$.
 9 Matti: ↑Hää hää Ei no mä oon lähös lenk- Veke.
 10 Jussi: L- ↑Mäki lähen lenkille,h
 11 Matti: Lähet va[i,]
 12 Jussi: [Joo<] No kuule (.) mihis mennä[ä.
 13 Matti: [Eiku p- äh häh häh häh
 14 .hh \$Mennää puolivälii [jonnekki:;(p) puolivälin krouvvii].
 15 Jussi: [#Mul- mul oli(s) e:.....]
 16 \$Vedin just kans verkkarit päälle ja lenkkarit jalkaa,

¹⁴ Cicciolina eli Ilona Staller on italialainen pornotähti, josta tuli kansanedustaja. Hänen asuunsa kuului yleensä olla rinnat paljaina. Puhelun nauhoituksen aikoihin Cicciolina oli hyvin kuuluisa Suomessakin.

- 17 Matti: Joo.
 18 Jussi: Sit mä muis[tin] et mun täytyy >vielä< .hh (.)
 19 Matti: [()]
 20 Jussi: pistää< kutsuja matkaan,
 21 (0.5)
 22 Matti: ↑Kutsuja mat[kaan.]
 23 Jussi: [Tämä on kut]su. .hhh[hhh]
 24 Matti: [Noh,]

Ensin Matti reagoi Jussin vuoron *mitä läski* vitsailevaan puoleen: rivin 6 vuorossaan Matti ensin naurahtaa ja tuottaa sitten Jussin läski-vuoroon sopivan vastaiskun *puhut peilikuvallles vai*. Riviltä 9 alkaen Matti taas orientoituu Jussin vuoron toisen puoleen: puhelin-keskustelujen aloitukset ovat hyvin rutinoitunutta maastoa, ja joskus aloitukseen kuuluu myös *mitä kuuluu* -tyyppinen, vointia koskeva kysymys, vaikka se suomalaisessa aineistossa ei olekaan kovin tavallinen (Hakulinen 1992: 29). Vointia koskeva kysymys toteutuu suomessa usein *mitä*+NP -muotoisena, mikä antaa tilaa monenlaisille kategorisoinneille (*mitä Markku, mies, jätkä* jne.) ja tätä kautta myös monenlaiselle leikittelylle. Matin vuoro rivillä 9 vastaa Jussin *mitä läski* -kysymyksen tähän puoleen: kertomalla lenkille lähtemisestään Matti kertoo omasta kontekstistaan. Matin vuoro on siirtymä ei-vakavasta puheesta vakavaan: vuoron alussa on vielä hähättelyä (*hää hää*), ja sen jälkeen siirtymä vakavampaan tapahtuu *ei*-sanana kautta (*ei no mä oon lähös*)¹⁵.

Jussin *mitä läski* -vuoro on siis toiminut samanaikaisesti vitsinä ja kuulumiskysymyksenä. Näistä Matti reagoi ensin vuoron vitsiyteen, ja ilmeisesti näin onkin tehtävä. Nauru, tai muu vitsiksi kuittaaminen, ei oikein voi tulla myöhässä. Naurun olisi tullava spontaanisti heti vitsin jälkeen. Esimerkiksi kysymyksen jälkeen vastaus voi tulla helpommin vähän myöhässä; puhuja voi esimerkiksi osoittaa sen sanomalla jotain sellaista kuin »oota mä vastaan tohon ihan kohta» tai jälkikäteen sanoa »niin tohon sun äskeiseen kysymykseen vastaisin...». Vitsiin ei voi reagoida samalla tavalla viivästyneesti.

Oleellista esimerkissä 6 on myös, että vuoron huumoripuoleen ei oikein voi jättää vastaamatta. Jos Matti esimerkiksi vastaisi *mitä läski*-kysymykseen suoraan *no mä oon lähössä lenkille*, hän hyväksyisi itseensä liitetyn *läski*-nimityksen. Kuitenkin tässä puhelun aloituksessa miehet asettuvat heti symmetrisiin asemiin: ei-vakavuuteen orientoidutaan yhdessä. Matti ottaa Jussin läskittelyn haasteena ja vastaa siihen uudella haasteella *puhut peilikuvallles vai*. Tällaisella vastaiskulla Matti siirtää myös Jussin läski-kategoriaan ja tekee sen vielä haastavasti lopettamalla vuoronsa *vai*-sanaan (vrt. esimerkki 1). Jussi myöntää osallisuuteensa läski-kategoriaan vain osittain (r. 8: *no melkein*), mutta haastavuus tulee tällä kuitatuksi ja seuraavassa vuorossaan Matti siirtyy jo vakavampaan moodiin.

Mitä läski -vuoron tulkintaa vitsiksi ohjaa nimenomaan se, että se on vakavan moodin kannalta ongelmallinen. Läskiksi ei kutsuta ihan ketä vain. Ilmeisesti läskittely on näille miehille hyvin tyypillistä toimintaa — samassa puhelussa puhutaan hyvin paljon painosta, syömisestä ja treenaamisesta; myöhemmin puhelussa Matti kutsuu Jussia myös nimityksellä *pulla*. Kyseessä on siis todennäköisesti näille miehille tyypillinen vitsailun muoto, johon kuuluu tietty hyökkäävyys ja haastavuus. Tällaista toimintaa on joskus kutsuttu

¹⁵ Kielto sana tuntuu olevan tyypillinen merkki siirryttäessä ei-vakavasta takaisin vakavaan puheeseen: ks. esim. Schegloff 1987b: 215.

nimityksellä vitsailusuhde (*joking relationship*; ks. esim. Norrick 1993: 44). Vitsailusuh-
teille on ominaista, että niissä ystävien välinen vitsailu voi olla aika lailla kovaakin, mutta
silti sen ajatellaan ennemminkin rakentavan yhteisyyttä kuin luovan etäisyyttä. Kyse on
siis eräänlaisesta pelistä, jossa loukkaukset ja haasteet yhteistoimin merkitään ei-vaka-
viksi (vrt. Sacks 1992: 160).

Samantapainen kaksoisorientaatio toiminnan vakavuuteen ja ei-vakavuuteen tulee esiin
viimeisessä esimerkissä:

(7) *Gradu:Hilmalle*. Taina on edellä pitkään kehunut Leenan positiivista elämän-
asennetta ja selviytymisen taitoa.

1 Taina: Ja sitä mä oon niinku monta kertaa #y:::# (.) ihailu niinku (.) sivusta
2 sitä ja siitä muunmuassa mainitsin HILmalle viime lauantaina et mä
3 monta kertaa=
4 Leena: → @Sitä on niinku minust taas puhuttu@=
5 Taina: Ei vaan se (.) lähti täm[mösest
6 Leena: → [@Et eiks teilläkää nyt
7 [sit oo niinku paremp(h)aa puhumist
8 Taina: [e-he-he.hh Ei---
9 ((nauha loppuu, kasetin puoli vaihtuu))
10 Taina: --- Mainitsin (0.5) mainitsin sen että mä oon monta kertaa vierest
11 ihailu <esimerkiks sua> (.) ja- ja- #y:::#
12 Leena: Ketä muita. ((närkästyneesti))
13 (.)
14 Taina: y< [hhuhuhuhu \$Niit on m(h)uitaki L(h)issu\$
15 Leena: [hy-hy-hy y-hy-hy y-hy-hy y-hyhy.hh
16 Taina: [heheheh .hh\$Niit on m(h)uitaki i-hi
17 Leena: [e-hehy.h e-hyhy .hh
18 Taina: Ant(h)eeks\$.hh

Tämän esimerkin vitsailevat vuorot ovat sävyllään kiusoittelevia. Ne sopivat hyvin Drew'n
(1987) kuvauksiin kiusoitteiluista: nämä kohdistuvat jollakin tapaa affektiiviseen tai yli-
lyövään vuoroon, ja niiden avulla voidaan kritisoida pienistä »vuorovaikutusrikkomuk-
sista». Vaikka itse kiusoittelet olisikin kontekstualisoitu ei-vakavaksi, niihin vastataan usein
vakavasti. Edeltävässä esimerkissä Leena kiusoittelee Tainaa juoruilusta. Rivin 4 vuoro
liittää Tainaan juoruilijan kategorian: *taas*-sana antaa ymmärtää, että tämä ei ole ensim-
mäinen kerta, kun Taina on puhunut Leenasta tämän selän takana. Leena muuntaa ään-
tään vuoron aikana, minkä voi tulkita ei-vakavuuden merkiksi, mutta Taina alkaa silti
vastata vakavasti — korjata Leenan käsitystä asiasta (r. 5). Leena kuitenkin keskeyttää
Tainan ja tuottaa toisen kiusoitteletun (r. 6), johon Taina vastaa ilmeisen kahtalaisesti: ensin
orientoituen sen vitsi-aspektiin ja sitten taas vakavasti. Naurun jälkeen kuuluu taas siirty-
mää vakavaan ennakoiva *ei* (r. 8; tässä kohden nauha katkeaa hetkeksi), ja sen jälkeen Tai-
na jatkaa selitystään asioiden oikeasta tolasta. Leenan kiusoitteletuihin suhtaudutaan siis
sekä nauraan että oikeana kritiikkinä. Huomattavaa on, että kun Taina ei ensimmäisen
kiusoitteletun jälkeen kuittaa vuoron vitsiä, Leena tuottaa toisen.

Koko sekvenssi päättyy sitten yhdessä nauramiseen. Ilmeisesti tässä kohden keskus-
telua siihen on myös suuri tarve, koska liikutaan aika hankalien asioiden parissa. Leena
tuottaa vielä kolmannen kiusoitteletun (r. 12), jonka jälkeen naiset pääsevät nauramaan yh-
dessä. Kiusoitteletujen jälkeen jännitys laukeaa yhteiseen nauruun, ja naurusekvenssissä

Taina myös tuottaa anteeksiopyynnön (r. 18) ja puhuttelee Leenaa tämän lempinimellä (r. 14). Pyrkimys on siis kohti läheisyyttä ja symmetriaa. Tässä keskustelunkatkelmassa kyse on oleellisesti erilaisesta toiminnasta kuin edellisessä läski-esimerkissä, jossa asetuttiin yhdessä vitsailevaan moodiin: pikemminkin hankalien asioiden hoitamisesta vitsailun ja kiusoittelevuuden avulla.

LOPUKSI

Olen tässä artikkelissa käsitellyt vitsin kategoriana, osaksi tutkimuksellisenä, osaksi keskustelijoiden omana kategoriana. Muutamien keskusteluesimerkkien avulla olen osoittanut, että käsitteellä *vitsi* voidaan keskustelussa viitata hyvin monenlaisiin tarkoitteisiin: se sopii kuvaamaan niin kiteytyneitä tekstejä kuin tilanteisia huumoriannoksiakin. Tutkimuksellisesti olen päätenyt käyttämään termiä *vitsi* yleisnimityksenä ei-vakaville vuoroille (tai vuoroa suuremmalle kokonaisuudelle). Tällaisen näkökulman avulla vitsin kategoria asettuu tietysti huomattavan laajaksi: vitsi voi keskustelun tasolla olla sellainen ilmiö, jonka reaktioksi riittää pelkkä nauru, tai se voi olla yhdistyneenä johonkin toiseen toimintoon, jolloin reaktiot voivat olla sekä vakavia että ei-vakavia. Näin ollen vitsit voivat olla sävyllään ja funktioltaan hyvinkin erilaisia. Vitsi ei siis ole funktionaalisesti tai sisällöllisesti yhtenäinen kategoria, eikä kaikkiin vitseihin keskustelussa suhtauduta samalla tavalla; esimerkiksi kiusoittelevuihin siis hyvin usein vastataan — ainakin ensin — vakavasti. Olen pyrkinyt artikkelissani myös osoittamaan, että ei-vakavassa moodissa — vitseinä tai vitsin avulla — tehdään huomattavan monenlaisia vuorovaikutustekoja: teot vaihtelevat harmittoman tuntuisesta leikkittelystä ongelmatilanteiden hoitoon.

Tulkintamme jonkin vuoron tai jakson vitsiydestä perustuu useimmiten siihen, että tiedämme, millaisia konventioita vitsiin liittyy: miten vitsit kontekstualisoidaan. Tämä mahdollistaa sen, että melkein päätänsä voidaan t a r j o t a vitsinä. Keskustelun lokaalisen tason asia taas puolestaan on, hyväksyykö vastaanottaja tarjotun vitsin vitsiksi vai ei.

Vitsin kategoria ei siis näkemykseni mukaan ole sisällöllisesti yhtenäinen, niin että voisi helposti rajata semanttisen teorian, joka kertoo meille, mikä on vitsi ja mikä ei. Kategoriana pitää ehkä ennemminkin yllä perheyhtäläisyys, joka perustuu kontekstualisointiin — konventionaalistuneihin tapoihin ilmaista ei-vakavuutta. Kulttuurin jäsenenä tuntemme kulttuurin julkilausumattomatkin konventiot ja tunnistamme, milloin meille tarjotaan jotakin vitsinä.

LITTEROINTIMERKIT

.	voimakkaasti laskeva intonaatio
,	lievästi laskeva intonaatio
?	voimakkaasti nouseva intonaatio
?,	lievästi nouseva intonaatio
↑	sana lausuttu ympäristöä korkeammalta
↓	sana lausuttu ympäristöä matalammalta
<u>tee</u>	alleviivattu tavu painotettu

▷

[]	päällekkäispuhunnan alku/loppu
et<	katko sanan lopussa
(.)	mikrotauko (0.2 sekuntia tai vähemmän)
(0.5)	pitempi tauko; pituus sekunnin kymmenesosina
=	kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta
> <	nopeutettu jakso
< >	hidastettu jakso
°°	muuta puhetta hiljaisempi jakso
# #	nariseva ääni
:	äänteen venytys
tulee	voimakkaasti äännetty konsonantti
ON	äänen voimistaminen
@ @	äänenlaadun muutos
.hh	sisäänhengitys
hh	uloshengitys
\$ \$	hymyilevä ääni
s(h)e	lausuttu nauraen
ha ha	naurua; pyritty litteroimaan partikkeli partikkelilta
()	epäselvästi kuultu jakso
(())	litteroijan kommentteja

LÄHTEET

- ADELSWÄRD, VIVEKA 1989: Laughter and dialogue: The social significance of laughter in institutional discourse. – *Nordic Journal of Linguistics* 12 s. 107–136.
- ALASUUTARI, PERTTI 1993: Laadullinen tutkimus. Vastapaino, Tampere.
- CHAFE, WALLACE 1987: Humor as a disabling mechanism. – *American behavioral scientist* 30 s. 16–25.
- CHIARO, DELIA 1992: The language of jokes. Analysing verbal play. Routledge, Lontoo.
- CRAWFORD, MARY 1995: Talking difference. On gender and language. Sage, Lontoo.
- DREW, PAUL 1987: Po-faced receipts of teases. – *Linguistics* 25 s. 219–253.
- GOFFMAN, ERVING 1981: Footing. – Erving Goffman, *Forms of Talk* s. 124–159. Basil Blackwell, Oxford.
- GOODWIN, CHARLES – HERITAGE, JOHN 1990: Conversation analysis. – *Annual review of Anthropology* 19 s. 283–307.
- GUMPERZ, JOHN J. 1982: Discourse strategies. Cambridge University Press, Cambridge.
- 1992: Contextualization and understanding. – Alessandro Duranti & Charles Goodwin (toim.), *Rethinking context* s. 229–252. Cambridge University Press, Cambridge.
- HAAKANA, MARKKU 1993: Vakavaa ja ei-vakavaa puhetta. Huumorin ja vakavan kategorioiden eräissä arkikeskustelussa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- (tulossa): Huumori ja vakava keskustelun kategorioina. – Auli Hakulinen & Mia Halonen (toim.), *Kieli*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAAKANA, MARKKU – MÄNTYNEN, ANNE 1993: Naiset, miehet ja tuhat jutut. – *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 4/1993 s. 16–27.
- HAKULINEN, AULI (toim.) 1989: *Kieli* 4. Suomalaisen keskustelun keinoja I. Helsingin yli-

- opiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- 1992: Rutiinien syntaksia. – Variaatioita s. 27–44. *Opera fennistica et linguistica* 4. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- HERITAGE, JOHN 1984: *Garfinkel and ethnomethodology*. Basil Blackwell, Oxford.
- JEFFERSON, GAIL 1979: A technique for inviting laughter and its subsequent acceptance/declination. – George Psathas (toim.), *Everyday language. Studies in Ethnomethodology* s. 79–95. N. Y., Irvington.
- 1984: On the organisation of laughter in talk about troubles. – J. Maxwell Atkinson & John Heritage (toim.), *Structures of social action* s. 346–369. Cambridge University Press, Cambridge.
- 1985: An exercise in the transcription and analysis of laughter. – Teun A. van Dijk (toim.), *Handbook of discourse analysis* vol. 3 s. 25–34. Academic Press, London.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1995: Koodinvaihto ja keskustelun moniäänisyys. – *Virittäjä* 99 s. 2–24.
- KINNUNEN, AARNE 1994: *Huumorin ja koomisen keskeneräinen kysymys*. WSOY, Juva.
- KNUUTILA, SEPPO 1992: *Kansanhuumorin mieli. Kaskut maailmankuvan aineksina. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki.
- LEINO, ANTTI – LEINO, PIRKKO 1990: *Synonyymisanasto*. Otava, Keuruu.
- LEVINSON, STEPHEN C. 1983: *Pragmatics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- LINELL, PER – LUCKMAN, THOMAS 1991: Asymmetries in dialogue: Some conceptual preliminaries. – Ivana Marková & Klaus Foppa (toim.), *Asymmetries in dialogue* s. 1–20. Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire.
- MEY, JACOB L. 1993: *Pragmatics. An introduction*. Blackwell, Oxford.
- MULKAY, MICHAEL 1988: *On humor. Its nature and place in modern society*. Basil Blackwell, Oxford.
- NASH, WALTER 1985: *The language of humour. Style and technique in comic discourse*. Longman Inc., New York.
- NORRICK, NEAL R. 1993: *Conversational joking. Humor in everyday talk*. Indiana University Press, Bloomington.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1990: *Keskusteluntutkimus*. – Klaus Mäkelä (toim.), *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta* s. 114–141. Gaudeamus, Helsinki.
- Nykysuomen sanakirja. Valtion toimeksiannosta teettänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*. WSOY, Porvoo 1951–61.
- RAEVAARA, LIISA 1993: *Kysyminen toimintana. Kysymys-vastaus -vieruspareista arkikeskustelussa. Lisensiaatintyö*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SACKS, HARVEY 1972: An initial investigation on the usability of conversational data for doing sociology. – David Sudnow (toim.), *Studies in social interaction* s. 31–63. Free Press, New York.
- 1978: Some technical considerations of a dirty joke. – J. N. Schenkein (toim.), *Studies in the organisation of conversational interaction* s. 249–269. Academic Press, New York.
- 1992: *Lectures on conversation. Vol. 1. Toim. Gail Jefferson*. Blackwell, Oxford.
- SCHEGLOFF, EMANUEL 1987a: *Between micro and macro: Contexts and other connections*. – J. C. Alexander, B. Giesen, R. Münch & N. J. Smelser (toim.), *The micro-macro link* s. 207–234. University of California Press, Berkeley.

▷

- 1987b: Some sources of misunderstanding in talk-in-interaction. – *Linguistics* 25 s. 201–218.
- Suomen kielen perussanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Painatuskeskus, Helsinki 1990–94.
- TANNEN, DEBORAH 1992: *You just don't understand. Women and men in conversation.* William Morrow and Company Inc., New York.

ON THE CATEGORY OF THE JOKE IN CONVERSATION
— CONTEXTUALIZATION, RECOGNITION
AND SEQUENTIALITY

The article examines the category of the joke (Finnish *vitsi*) in everyday conversation. The method of study is ethnomethodological conversation analysis. The article approaches the category of the joke as a membership category (Sacks 1972), i.e. as a category that members of a culture themselves are orienting towards in talk-in-interaction. On the other hand, the article also aims to define 'joke' in a more systematic way in order to answer the following question: How does the researcher of humour and joking recognize sequences in which joking occurs?

The article thus concentrates on the question of recognizing jokes in conversation. From the point of view of the co-conversationalists themselves, the question is approached via the notion of contextualization (Gumperz 1982, 1992). Many ways of contextualizing a speaker's utterance as a joke are presented: especially laughing, smiling, and changes in the speaker's voice pattern. The semantic cues for signalling non-serious meaning are also discussed.

The question of recognition leads to the notion of the sequentiality of a joke. Because of its interest in conversationalists' own categorizations, conversation analysis focuses on the sequential analysis of talk-in-interaction: how people show their understanding of what has previously happened in conversation. Sacks (1972) has pointed out that the sequential implication of a joke is laughter: when there is a joke, laughter should follow. This is shown to be a problematic idea: not all laughter is inviting in character, and it also seems that not all kinds of joking necessarily require laughter in response. For instance, Drew (1987) has shown that teasing is most often responded to in a serious manner in conversation, although it has clearly been contextualized as a humorous contribution.

The aforementioned questions are studied in the light of some exam-

ples from Finnish everyday conversations between friends. The article starts with a short presentation of more classical definitions of a joke. These imply that the joke is a standardized narrative form of humour which functions by means of a certain mechanism, for instance by bringing incongruous categories together. The first examples (1, 2, also 4) show that speakers in conversation can explicitly categorize various kinds of humorous turns as a joke: both standardized humorous texts and spontaneous jokes. A very loose definition of a joke is then adopted: it can be more generally used to categorize anything that is contextualized as non-serious — be it »just a joke» or something with serious implications as well. This category of the joke is then approached with the analytic tools of contextualization and sequentiality. Further examples show the multitude of functions and keyings that jokes in conversation can have.

In conclusion, the joke category is argued to be unitary not in semantic mechanism nor in function, but rather with respect to the ways in which jokes are contextualized. A huge variety of actions can be performed as a joke, and a joke may have many different kinds of responses. As members of a culture we recognize the conventionalized ways of doing something as a joke. The writer then argues that this makes it possible to offer almost anything as a joke. In the end, what is treated as a joke and what is not is a matter of participants' negotiation in the local level of conversation. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Suomen kielen laitos, PL 3 (Fabianinkatu 33), 00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *mohaakan@cc.helsinki.fi*